

Percepción do alumnado galego ante as variedades dialectais propias e alleas

Galician Students' Perceptions of their Own Variety and Other speakers' Dialectal Varieties

VALENTINA FORMOSO GOSENDE

IES Félix Muriel

ANA IGLESIAS ÁLVAREZ

Universidade de Vigo

ANA RIAL APARICIO

IES Aquis Celenis

RESUMO. Presentamos neste artigo parte dos resultados dunha investigación realizada coa técnica do grupo de discusión entre o alumnado do último curso de secundaria de diferentes puntos de Galicia. A análise do discurso do alumnado centrámosla nesta ocasión arredor da variación diatópica, desde o nivel de coñecemento ata a valoración da diversidade que o alumnado desta idade posúe, tanto sobre o castelán coma sobre o galego. Nesta última lingua puxemos o foco para analizar máis polo miúdo a forma en que o estudiantado galegofalante denominaba e valoraba o seu xeito de falar, aspecto que nos levou a afondar na cuestión do castrapo.

Palabras chave: variación diatópica, coñecemento lingüístico, valoración da diversidade, castrapo.

ABSTRACT. In this paper we present part of the results of an investigation carried out through the group discussion technique with the pupils of the last grade of Secondary school from different

---

Data de recepción: 30-11-2015 ▪ Data de aceptación: 15-02-2016.

parts in Galicia. This time the analysis of the student discourse was focused on the diatopic variation, considering from the students' knowledge up to their appraisal of their own language diversity as regards both Spanish and Galician. As for the Galician language, we concentrated on the way the Galician-speaking students named and assessed their mode of speaking; this issue led us to delve into the concept of «castrapo».

Keywords: diatopic variation, linguistic knowledge, assessment of diversity, «castrapo».

1. INTRODUCCIÓN

Os resultados que presentamos neste artigo son froito dunha investigación levada a cabo por un grupo de profesorado de secundaria. A raíz do noso contacto cotián co alumnado, todos nós detectamos casos nos que, á hora de se identificaren como galegofalantes, os alumnos e alumnas rexeitaban a denominación de galego para substituíla pola de «castrapo». Ademais, baixo esta distinción semellaba estar actuando o estándar como variedade de referencia. De aí que decidísemos pór en marcha un grupo de traballo co fin de investigarmos as relacións entre as variedades lingüísticas que o alumnado traía ás aulas e aquelas que lles transmitiamos desde o ensino e outros contextos máis ou menos formais, como os medios de comunicación. Pretendiamos tamén analizar o nivel de aceptación e interiorización de cada unha destas variedades¹.

Como técnica de produción de datos escollemos o grupo de discusión, técnica metodolóxica cualitativa considerada a máis adecuada para obter discursos grupais (Callejo 2001) e, polo tanto, a que mellor se adaptaba ás nosas necesidades. Restrinximos o estudo ao cuarto curso da ESO, por tratarse do último no que o ensino é obrigatorio. Aínda que o noso obxectivo procuraba a perspectiva dos galegofalantes, consideramos imprescindible introducir tamén a visión dos castelanfalantes. Polo tanto, seleccionamos centros de ensino con alumnado procedente dos tres tipos de hábitat (urbano, vilego e rural), o cal xa nos proporcionou a diversidade lingüística buscada. En total realizamos sete grupos: dous en hábitat rural (G1 e G7),

¹ O dito grupo de traballo abrangueu dous cursos académicos (2012-2013 e 2013-2014) e contou coa subvención da Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria, no marco do Plan Anual de Formación do Profesorado. Queremos deixar constancia do noso agradecemento a todos os profesores e profesoras que participaron nas súas diferentes fases. Nunha primeira fase: Mónica Martínez Baleirón, M.ª Xosé Fernández Casas, Xabier Campos Villar e Rafael Adán. Tanto na primeira como na segunda: Lidia Fernández Pastoriza, Pilar Otero Cabarcos e Patricia Arias Chachero. E, especialmente, Xosé Álvarez García e Salomé Díaz Muñiz, que xunto coas tres autoras do presente artigo constituímos o grupo permanente.

outros dous en hábitat urbano (G3 e G4) e tres en vilego (G2, G5 e G6). Levámoslos a cabo durante o mes de abril de 2013 (nos propios institutos), quedando distribuídos da seguinte maneira:

	Lugar de realización	Perfil lingüístico
Grup. 1	Guitiriz	Mixto (2 galegofalantes, 3 bilingües e 2 castelanfalantes)
Grup. 2	Vilalba	Mixto (5 galegofalantes e 2 bilingües)
Grup. 3	Pontevedra (cidade)	Todos castelanfalantes (7)
Grup. 4	Pontevedra (cidade)	Mixto (4 castelanfalantes e 4 bilingües)
Grup. 5	Caldas de Reis	Mixto (1 castelanfalante e 6 bilingües)
Grup. 6	Caldas de Reis	Mixto (4 galegofalantes e 4 bilingües)
Grup. 7	Comarca Ulla-Umia	Todos galegofalantes (8)

A categorización lingüística dos informantes non deixa de ser unha simplificación, necesaria para introducirmos claridade no estudo e na presentación dos resultados, pero, como toda simplificación, redutora da realidade. Así, hai perfís lingüísticos moi claros, como o dos e das castelanfalantes do G3 ou os e as galegofalantes do G7, mais outros resultan máis difíciles de adscribir a unha categoría concreta. Situamos os e as informantes nunha ou noutra segundo a súa propia escolla. No G1 e G2, o alumnado «bilingüe» utiliza o galego sobre todo cos seus compañeiros e compañeiras de escola. No G4, pola contra, os e as «bilingües» restrinxen o uso do galego ao ámbito familiar. Tamén no caso dos e das galegofalantes, cómpre especificar que mentres algúns se autodefinen como monolingües en galego, outros e outras sinalan que alternan esta lingua co castelán, sobre todo debido a un proceso de converxencia cara aos interlocutores castelanfalantes. No que respecta ás persoas castelanfalantes do noso estudo, a alternancia de códigos é moito menos frecuente.

Cómpre aclararmos que os grupos 5 e 6 resultaron entrevistas grupais dirixidas, xa que non se chegou a crear un debate espontáneo entre os participantes, senón que o moderador introduciu a práctica totalidade das cuestións. Aínda que decidimos incluílos na análise, sempre contemplamos esta característica, xa que tivo consecuencias no discurso producido. Por outra parte, o segundo grupo tampouco funcionou exactamente como un grupo de discusión, debido a que a moderadora tivo que intervir máis do desexado.

Aínda que no noso traballo tratamos o estudo das distintas variedades lingüísticas (sobre todo diafásicas e diatópicas), neste artigo, debido ás limitacións espaciais, presentamos unicamente o referido á diversidade xeográfica, mais queremos aclarar que aquí non se pretende abordar un estudo de tipo dialectolóxico senón unha

aproximación ás actitudes que os e as falantes teñen sobre as variedades dialectais propias e alleas².

2. A IDEA DE VARIACIÓN NO CASTELÁN E NO GALEGO

No que respecta á variación diatópica ou xeográfica, todo o conxunto de informantes amosa ser consciente de que este factor introduce diferenzas á hora de falar. Semellan ter claro neste sentido a variación inherente ás linguas, é dicir, que a lingua non é monolítica, senón que se realiza de maneiras diferentes en función do espazo xeográfico. Como veremos máis adiante, outra cousa ben distinta é que despois sexan quen de distinguir dialectos e menos aínda indicar os trazos que os singularizan.

A cuestión das diferentes formas de falar xorde en xeral en todos os grupos de forma espontánea (excepto no G5 e G6) e, como era esperable, sempre aplicada aos exemplos concretos das linguas de instalación, galego ou castelán, segundo os casos. Así pois, no G1, G2 e G7 (grupos galegofalantes ou mixtos, de contornos galegófons), o tema da variedade intralingüística xorde xa nas primeiras intervencións centrado no caso galego, de xeito que só recorren ao castelán como elemento de comparación con respecto á variación existente no galego ou para referirse á súa propia maneira de falalo (castelán específico de Galicia). Insisten en que a diversidade non é algo exclusivo da lingua galega, senón que tamén se dá no castelán.

eso también depende de las zonas es lo bonito que tiene el gallego hay zonas distintas (G1: 5)

hay variantes como la gheada y el seseo pues tal cual o con yo que sé (xx) y eso también pasa con el castellano (G1: 11)

pero eso pasa a todos cos cataláns / los andaluces (G1: 10)

tamén hai algunhas palabras que non se dicen igual en cada zona (...) depende da zona / pero eso en castelán tamén pasa (G2: 3)

Citan como principal variedade do castelán a andaluza (G1, G2, G7) e en menor medida variedades que se falan noutras comunidades bilingües como Cataluña (G1, G7), Valencia e o País Vasco (G7)³. Queremos destacar a referencia que se fai nos

² Desde a distinción de Coseriu (1967) entre «sistema, norma e fala», a lingüística considera catro parámetros que introducen variación nas linguas (temporal, social, xeográfico e situacional), que dan lugar ao que se coñece como variación diacrónica, diastrática, diatópica e diafásica. Nós centramonos principalmente nas dúas últimas.

³ Un dos participantes do G7 tamén identifica o acento específico madrileño, que incluso imita, destacando as aspiracións do –s final: «ej que», aínda que en xeral a capital do estado se asocia

tres grupos ao «koruño» como variedade do castelán propia da cidade da Coruña, cun léxico específico e un acento moi marcado, que adoitan asociar a connotacións negativas, mesmo no G1 por parte dun informante que acaba *confesando* que el cando fala castelán tende ao «koruño»⁴.

J: yo me inclino hacia el coruño lo reconozco pero porque hablo castellano con gente: con gente de coruña principalmente porque hablan todos así y algo así como (neno) pues de vez en cuando se me escapa y y tengo el acento (...)

Mod: bueno e: e contrasta con que outras formas de falar?

J: pois coas coas de aquí / e co- coas de toda españa creo porque

A: es que es algo muy exagerado (G1: 19)

Nos grupos 5 e 6 volve aparecer o andaluz como variedade diferenciada dentro do castelán:

M: es como por ejemplo andalucía o así que tampoco hablan =

L: = claro =

M: = español muchas veces seseo o tienen un no acaban las palabras pues aquí en galicia es con otra variante

P: son zarabets [destaca que aplican este termo ao seseo en lugar de ao ceceo] (G5: 7)

Con respecto aos grupos urbanos (G3 e G4), como xa dixemos, apenas se refiren ás variedades dialectais do galego, de xeito que, ante este tema, toda a súa conversa se reduce á cuestión do estándar, única variedade á que realmente teñen acceso a través da escola⁵. Canto á variación dentro do castelán, citan o andaluz, como nos grupos galegofalantes, pero tamén, no G3, o castelán de Sudamérica, como un todo, sen especificaren zonas. Presentan tanto este como o andaluz como variedades do castelán moi afastadas e, por isto mesmo, marcadas, manifestando que orixinan problemas de comprensión, aínda que neste punto non hai unanimidade:

---

co estándar. Tamén neste grupo falan da variedade de Aragón, pero só como anécdota individual porque foran de excursión recentemente.

⁴ Recalde (2012: 673) define así o koruño: «es una variedad de español urbano en cuya valoración social se combinan el estigma abierto y el prestigio encubierto. Se caracteriza por la mezcla de rasgos propios del EdG [español de Galicia] con el argot juvenil de los barrios populares».

⁵ De feito, no G3, único grupo totalmente castelanfalante, aclaran de xeito explícito: «el castellano también es el que más conocemos o el que más empleamos porque la mayoría somos castellano-hablantes es lo que más practicas es de lo que más sabes» (G3: 9).

si que vas a sudamérica (xx) y eso también hay muchas palabras que no conozcas y también es castellano (G3: 9)

–se un alumno de galicia ten que irse a andalucía e as clases os profesores as dan e: nun castelán de andalucía vaiche costar un pouquiño máis (...)

–eu estou dacordo con el porque se un profesor vén de andalucía e se fala co seu acento andaluz nós non o vamos entender (...)

–pero entender lo entiendes lo que pasa es que tiene un acento andaluz (...)

–entiendes bastante bien (G4: 14)

Esta mesma visión atopámola no G2: «en Andalucía tamén non hai quen o entenda» (G2: 3).

En definitiva, o andaluz é, sen dúbida, a variedade do castelán que máis aparece en todos os grupos, pero os únicos trazos que empregan para diferenciala son a aspiración do –s (G2), que non acaban as palabras (G5) e, sobre todo, o seseo (G3, G4, G5, G6). De novo é o seseo o trazo que usan no G3 para definir o castelán de Sudamérica. En efecto, o «español andaluz» xunto co «español de América» son as variedades dialectais máis destacadas dentro do español, polo que requiren capítulos á parte nos manuais de dialectoloxía (véxase por exemplo Moreno Fernández 2009, quen tamén inclúe de forma diferenciada o «español canario»), indicándose como unha das súas principais características a falta de distinción /s/ /θ/, materializada no andaluz tanto no seseo (urbano) como no ceceo (rural) e, no caso do español de América, no seseo⁶.

2.1 O castelán de Galicia

O tema do castelán propio de Galicia xurdiu de forma espontánea en todos os grupos, a excepción de novo do G5 e o G6, onde o trataron a proposta do moderador. En todos os grupos, indican que o seu castelán é facilmente recoñecible polo acento, de xeito que tanto os castelanfalantes como os galegofalantes cando falan castelán

⁶ Moreno Fernández (2009) tamén sinala outras moitas características distintivas, tanto no plano fónico, como no gramatical e léxico (*vid.* pp. 154 para o español andaluz e 211-212 para o español americano), aínda que afirma que polo menos «aparentemente» son maioritarias as «peculiaridades fonéticas», únicas que citan os nosos informantes. Este autor é un dos poucos que recolle dentro das variedades do castelán o das áreas bilingües («castellano gallego, vasco o catalán»). Como destaca Recalde (2012: 668), tanto o español falado en Galicia como o doutras comunidades bilingües (Cataluña ou País Vasco) foron historicamente desatendidos pola dialectoloxía e sociolingüística hispánicas.

utilizan unha variedade concreta, o castelán de Galicia, que debido ao seu «acento» galego permite identificalos xeograficamente⁷.

nós os galegos cando falamos castelán nótase moitísimo o noso *acento* (G1: 10)
 es un cambio (fuerte) entre nosotros te parece buah que estás hablando en castellano
 perfecto sabes? por la entonación pero es que sales afuera y dices buf cuanto *acento*
 tienes y tú no te lo notas (G1: 10)
 é como o castellano co *acento galego* / por exemplo / ti vas a madri e fálalles castellano
 / porque eu fálolle castellano / e xa din este é dalá (G7: 22)

Mod: bueno / eh / vós que falades cando falades castelán? que falades? o castelán de Almería ou o castelán de donde?

A: de Galicia =

S: = de Galicia =

T: = de Galicia

Mod: i ese que é? é unha variedade local? unha variedade estándar? que é iso? o castelán que vós falades?

T: inclúe palabras do galego porque mézclanse ás veces =

A: = (ahí) está

T: e o *acento* tamén se nota [sorri] (G4: 4)

Ademais do acento, este castelán específico identifícanos pola presenza de léxico procedente do galego e pola ausencia de tempos compostos⁸.

Cómpre destacar que nos grupos urbanos con predominio de castelanfalantes (G3 e G4), a pesar de recoñecerem o seu acento galego e a presenza de galeguismos na súa fala (sobre todo algún vocabulario, como «cacho», «petar» ou «colo», así como o uso dos tempos verbais), consideran que o seu castelán é un dos que máis se aproxima ao estándar, en contraste precisamente co andaluz:

M: yo creo que se acerca más al estándar el de galicia porque el andaluz está ya muy... (G3: 10)

⁷ Trátase, polo tanto, dun trazo que caracteriza a toda a comunidade, como xa sinalou Recalde (2012: 673).

⁸ Estamos ante o que se denomina na bibliografía especializada «interferencias lingüísticas», neste caso do galego no castelán, etiqueta non exenta de polémica e na que se inclúen fenómenos de diferente tipoloxía. Non é obxecto deste artigo levar a cabo unha delimitación conceptual (pódese consultar unha revisión en Kabatek 2000, sobre todo pp. 27-55), polo que nos limitamos a denominar interferencia (galeguismo ou castelanismo) a todos aqueles casos nos que se incorpora nunha lingua un trazo procedente doutra, non aceptado na correspondente variedade normativa da lingua de destino, sexa no nivel fónico, léxico ou morfosintáctico.

S: bueno o castelán en galicia é bastante parecido ó ó que é digamos estándar que se estudia nas escolas / non ten tantas variantes como teñen outros casteláns de andalucía ou do sur (G4: 5-6)

Así pois, réstanlles importancia aos seus galeguismos (fónicos, léxicos e morfolóxicos), co argumento de que sempre vai haber algo de interferencia pero, na súa opinión, trátase dunha cuestión de grao. Por iso, como veremos con máis detalle na cuarta epígrafe, rexeitan a denominación de castrapo para a súa variedade de castelán de Galicia, de xeito que, segundo eles, este termo debe reservarse aos casos nos que o grao de mestura é considerable.

V: vamos a ver es por poner el caso yo que he vivido en castilla lo he visto por ejemplo el empleo de tiempos compuestos / la mayoría la inmensa mayoría de gallegos no los emplean hablando en castellano pero TÚ LO ENTIENDES por ejemplo yo te digo yo he ido a comprar el pan, vale?

F: has entendió eso

V: tú lo has entendido

M: lo que tienes es que entenderlo despues *que lo hables no: / no es necesario* y está influido por el gallego lo de no utilizar los tiempos compuestos (G3: 19)

S: estamos hablando la misma lengua con distintas variantes / si vamos allí nos van a entender igual sólo que saben que: que tenemos acento gallego (G4: 15)

No G2, un dos informantes que ten o castelán como lingua inicial e familiar (fala galego sobre todo cos compañeiros) tamén se nega a considerar que o feito de non usar tempos compostos sexa incorrecto: «os tempos simples tampouco están mal usados (...) nós estamos aquí acostumbrados aos simples pois usaremos os simples e enténdesenos igual que non se pode facer ningunha corrección» (G2: 8).

Polo tanto, os grupos de castelanfalantes urbanos (G3 e G4) ofrecen un discurso no que minimizan as características diferenciadoras da súa propia fala (castelán de Galicia), de maneira que esta resulta moi ben situada con respecto aos criterios de aproximación ao estándar (alta) e índice de mestura (baixo), criterios intimamente relacionados que eles van converter en medidores da calidade lingüística. De feito, no discurso máis extremo neste sentido, o elaborado por V no G3, este informante insiste na súa valoración negativa de variedades do castelán que considera moi distanciadas do estándar, como o de Sudamérica, en contraste co seu propio castelán:

V: imagínate tú cuando de repente ves una edición internacional del telediario y ves un locutor sudamericano / por ejemplo con la reciente muerte de chaves que todos tenían seseo y que los verbos había algunos que igual allí son correctos pero aquí te sonaban

mal te es agradable o no es agradable? / o prefieres escuchar un castellano al que estás máis acostumbrado? (G3: 17)

Este intento de reducir a importancia de características específicas do castelán de Galicia contrasta co que atopamos nos grupos onde predominan os galegofalantes, nos que, polo contrario, tenden a acentuar estas singularidades: «pero es que sales afuera y dices buf cuanto acento tienes» (G1: 10), «hai moitísimas diferencias [entre «un madrileño e un de galicia»]» (G7: 23). Mesmo unha informante do G7 afirma non gustarlle nada o seu acento ao falar castelán, cuestión que aclara ademais desde a súa primeira intervención. Estas informantes presentan o seu galego como «do monte» e semella que este mesmo acento trasladado ao castelán é o que lles desgusta:

An: pois eu chámome antía e falo galego sempre e: non me ghusta falar castellano para nada porque non me ghusta o: o: o: (...) que non me ghusta nada cando / o meu acento (...)

N: porque nós tiramos ao monte / porque tamén hai o castellano este pijillo e este nós non [risas] (G7: 2)

Vemos como, nun grupo de procedencia integramente rural e monolingüe en galego como este, levan a cabo unha distinción en función do acento, incluso dentro do castelán: «N: depende / os da ciudá conforme aos que viven nas aldeas pois é moi diferente / cando falan castellano quero dicir» (G7: 4). Polo tanto, atopámonos coa dicotomía entre o acento ‘tradicional galego’, asociado a falantes da aldea, e o ‘accento castelán’, vinculado á cidade, dicotomía que xa se ten detectado noutros estudos (González González 2003)⁹.

2.2 Valoración da diversidade

No nivel explícito e cando o tema se enfoca desde unha perspectiva xeral, a existencia de diferentes formas de falar en función do lugar preséntase como algo

⁹ Recordemos que nesta investigación mentres a variable ‘lingua’ non influía na valoración actitudinal si o facía a variable ‘accento’: «estes resultados indican que a ausencia de acento galego (e presenza do acento castelán) determina case exclusivamente a percepción que teñen os rapaces do falante, outorgándolle unhas elevadas puntuacións na dimensión de ‘competencia-status social’» (González González 2003: 37). Formoso (2013: 95) tamén destaca «a actitude de rexeitamento que lle provoca [a unha das súas informantes] un acento [o galego] que o nota como a marca máis esaxerada que se lle pode imprimir ao castelán». Pero semella que este acento galego considerado «bruto» ou «do monte» está asociado sobre todo ás variedades xeográficas con gheada, tal como ocorre no noso caso.

positivo, tanto no galego coma no castelán. As variedades xeográficas considéranse unha riqueza lingüística, atribuíndoselles tamén certo valor identitario:

ya te parece una lengua totalmente distinta y *te gusta* escucharla también el seseo por ejemplo dices buah este es de la zona de no sé donde (G1: 11)

porque é o que *enriquece* unha lingua (G2: 24)

se non houbera dialectos distintos na lingua tamén sería (aburrido) / aburrido raro (G2: 4)

se perdemos... se cada sitio perde a súa forma de falar perde moitas cousas perde a súa cultura / que... non é a ver non é o caso de perder unha lingua pero... perder as túas variedades a túa forma de falar non / é unha forma de diferenciarse do resto / eu falo así porque son de tal sitio / non non está ben que desaparezan as cousas (G4: 18)

es una manera de enrique- de *enriquecerse* mutuamente si yo te hablo de una manera es en plan que tú aprendas (puedes) llegar a aprender nuevas palabras y si tú hablas de otra manera yo puedo aprender otras palabras (G5: 12)

Non obstante, como xa vimos, isto cómpre matizalo, porque, á hora de descender ao concreto e entrar a valorar xa determinadas variedades, atopamos tamén casos de rexeitamento, sobre todo por non aceptar as variedades diferentes das propias, ou, máis ben, as consideradas máis afastadas do estándar, como serían o andaluz ou o español de América, no caso do castelán. Así, no G3, por exemplo, os dialectalismos son chamados «contaminaciones si lo quieres llamar así» (G3: 7). Ademais, observamos de xeito bastante xeneralizado que se asocia unha maior variación cos lugares onde hai linguas en contacto, xa que isto provoca mestura entre ambas (G7, G4, G2, G1) e, como xa adiantamos ao falarmos dos dous criterios que usaban os grupos urbanos para valoraren a calidade lingüística (maior aproximación ao estándar e menor grao de mestura), isto non recibe unha valoración positiva:

porque en el gallego no lo hay entonces tenemos ahí una influencia que quieras o no nos perjudica al intentar hablar un castellano pues más (G1: 4).

Mod: i i en tódolos sitios falan o castelán normativo?

N: non eu penso que tamén terá varias como nós temos co gallego (...)

Ma: o sea non tanto como aquí se cadra ou por exemplo *pasaralle aos do país vasco e aos de cataluña e aos de valencia* (G7: 29)

Mod: e fálase mellor castelán en pontevedra que nas aldeas da da provincia? castelán eh?

Varios: si

–si, porque nas aldeas suelen mezclar también con el gallego casi siempre / home eu non digo que en la ciudad no lo haiga pero... se ve poco / en las gallegas o sea en las aldeas se suele ver eso (G4: 20)

Así, no G4 afirman explicitamente que onde se fala mellor o español, no sentido de máis próximo ao estándar, é en Madrid, por ser a capital, ou en «Castilla»¹⁰. Tamén no G6 asocian o estándar con Madrid. Repárese en que se insiste na idea de que se fala mellor nos lugares en que non hai contacto con outras linguas.

- es la capital y ya tienen que hablar mejor.
- no no es por eso / ellos están acostumbrados a hablar siempre en castellano y... y no tienen otras lenguas en su... (...)
- pero si está acostumbrado a a hablar una lengua todos los días y y no tiene otra escuela que mezclarlas pues pues suele hablar mejor (G4: 15)

En definitiva, observamos un recoñecemento da diversidade lingüística interna ás linguas, pero con matices. Ademais, percibimos diferenzas relevantes entre os grupos instalados case ou exclusivamente no castelán, os grupos urbanos, e o resto, no sentido de que aqueles se amosan máis reticentes á diversidade. Nas seguintes epígrafes, focalizadas xa no caso galego, comprobaremos como efectivamente os discursos resultan en certos puntos diverxentes.

3. VARIACIÓN DIATÓPICA DO GALEGO

O alumnado participante nos grupos de discusión sabe da existencia da variación diatópica dentro do galego, variación que opoñen normalmente ao estándar (denominado por eles «galego normativo», «gallego gallego», «gallego tal cual»). A terminoloxía con que recoñecen esta variación vai desde «variedade dialectal» a «dialecto» pasando por «variedade local» ou «xeográfica». Non atopamos moitas diferenzas entre os distintos grupos á hora da nomenclatura empregada, aínda que si na súa percepción e caracterización, como se verá máis adiante.

O termo «dialecto(s)» cítase sobre todo en G6 e G3 para referirse ao galego distinto do estándar¹¹: «yo creo que el gallego normativo ya que es algo que debería

¹⁰ Coincidimos así con Recalde (2012: 676), cando afirma: «hay bastante acuerdo en identificar a Castilla, o bien al centro-norte peninsular, como las zonas donde se localiza el mejor o más correcto castellano, afirmación a veces acompañada de observaciones peyorativas sobre las variedades meridionales».

¹¹ Destaca que en G4 só o empregue un participante, pero seguido dunha autocorrección, como se para el a forma «dialecto» tivese unha connotación negativa, fronte a «variedades locais»: «se fala o estándar alí para non perder os *dialectos* teñen que falar con, bueno, *dialectos*, perdón, as *variedades locais*, teñen que falar con *variedades locais* (...) por eso desaparecerían os digamos, non *dialectos*, senón *variedades locais* de galego» (G4: 18).

recoger un pouco todos los dialectos» (G3: 9). Á par de dialecto escoitamos «variedade dialectal» e «gallego dialectal» (G4, G3, G2). No G7 presentan a «variación dialectal» como un tema do que saben, ou deberían saber algo, porque o estudaron:

Mod: considerades que a gheada non forma parte do galego normativo
 N: si / porque é unha =
 An: = é unha: =
 N: = como se di =
 An: = variedade =
 N: = variación / digho unha: =
 An: dialectal [risas]
 Ma: si / depende da situación [risas]
 A: pa un exame que estuda [risas] e non lle acorda o que estudaron (G7: 14)

O sintagma «variedade local», «galego local» ou mesmo «lingua local» emprégase pouco e nunca de forma espontánea, senón como resposta a algunha pregunta onde o introducira previamente o moderador. Unicamente en tres grupos (G4, G5 e G6) é recollido por algún dos participantes, de novo para designaren o galego oposto ao estándar, o galego que se fala espontaneamente:

Mod: e logo pensade un momen- por un momento que galego se está perdendo o estándar ou o local?
 L: el local
 A: local
 P: local (G5: 19)
 que eu normalmente non falo estándar falo na lingua local (G5: 12)

Do mesmo xeito, o sintagma «variedades xeográficas», recorrente nos libros de texto¹², non o empregan nunca, agás nunha ocasión que llo escoitamos a un dos participantes do G3, marcando a diferenza coas variedades diastráticas e/ou diafásicas, como repasando unha lección aprendida:

R: a ver el gallego estándar es estándar independientemente de la zona porque las *variedades geográficas* son distintas de las variedades según el nivel que utilices el idioma entonces no: / a ver es evidente que algo es más correcto que: / por ejemplo estás hablando con tus amigos en un lenguaje coloquial es más correcto que si utilizamos culto entonces si habría diferencia (G3: 10)

¹² Por exemplo, Xerais, Anaya ou Consorcio. O sintagma «variación dialectal» tamén aparece en Rodeira, Xerais ou Galaxia.

3.1 Coñecemento

Á hora de concretar esa variación dialectal da que parecen ter coñecemento, ningún dos participantes, en ningún grupo, nomeou bloques concretos e moito menos áreas dialectais precisas, tal e como están definidas e como se estudan na maioría dos institutos (baseándose en Fernández Rei 1990). Porén, cómpre resaltar como dan conta de variantes dialectais non ‘rexistradas’, como ocorre nos grupos urbanos (G3 e G4), onde citan o «galego de lugo» ou o «galego de santiago», aplicándolles o adxectivo correcto a ambos: «el gallego que se habla en santiago que en teoría es el *normativo* que es... para ellos *es el correcto* (...) claro alguien que habla en lugo toda su vida con su dialecto digamos para él el *correcto será ese*» (G3: 8, 9). Obsévese que o cualificativo «correcto» presenta un matiz diferente en cada caso, xa que no primeiro se asimila co estándar ou normativo, mentres que no segundo o propio ton da afirmación nega esa suposta corrección.

O descoñecemento arredor da variación dialectal do galego é máis manifesto nos grupos urbanos (G3 e G4), cuxos informantes carecen dun dialecto propio do galego, pois son practicamente todos castelanfalantes, de xeito exclusivo ou moi maioritario, e ademais viven nun ambiente no que o galego ten escasa presenza. Polo tanto, o único galego que coñecen é o estándar aprendido no ámbito académico. Saben que existen distintas formas de falar en diferentes lugares de Galicia: «V: no es lo mismo el gallego que hablas con un ponte- con una persona de combarro que con alguien de la sierra de los ancares en lugo es que cambiaría muchísimo» (G3: 6). Non obstante, á hora de distinguilas, evidencian certa confusión, como se pode ver no seguinte extracto, no que un dos informantes expón as que considera que son as catro variedades xeográficas do galego, incluíndo entre elas unha variedade do castelán, o xa citado «koruño»¹³:

V: tienes el gallego que nos enseñan en clase / el gallego más correcto que si es el estándar y después tendrías pues una variedad popular por ejemplo el coruña / el que se habla en la zona de la coruña pues ese tendrías una / después tendrías el de la zona esta que comentabas los ancares todo lugo / después uno más... el de las rías bajas el gallego cerrado este con gheada y con seseo el que se habla en la zona de costa que a mí personalmente me parece horrible y después tienes pues no sé uno que más se acercaría a un castellano en zona de monforte orense tendrías cuatro variedades perfectamente distinguibles (G3: 8)

¹³ Esta confusión pode interpretarse en clave actitudinal, xa que, como vimos, os grupos urbanos pretenden ofrecer unha imaxe do castelán de Galicia moi positiva, segundo os seus propios criterios, e nela dificilmente ten cabida esta variedade marcada negativamente.

Neste grupo recorren a dous trazos dialectais concretos, o seseo e a gheada, para identificaren variedades, mais demostrando un claro desprezo cara a eles:

Mod: (...) a xente que fala con gheada e seseo como a calificariades?

M: pues / son variedades

V: bueno o NO: / puedes considerarlo una PATADA a la lengua¹⁴ (G3: 14)

Con respecto aos grupos non urbanos, pertencentes, seguindo a Fernández Rei (1990), a dous bloques dialectais diferentes (occidental e central) e dentro destes ás áreas Pontevedresa (G3 e G4, por un lado, e G5, G6, G7, que entrarían dentro da subárea Ulla-Umia) e Mindoniense (G1, G2, ambos na subárea mindoninense occidental), tampouco identifican plenamente nin sequera os trazos que definen as variedades propias.

Sen dúbida, o trazo que citan en maior medida é a gheada, tal e como se verá na epígrafe 3.3. Mais á parte da gheada e, en menor medida, o seseo (G1, G3), tamén van constatando a variación dialectal a través dalgún outro fenómeno, como por exemplo o plural das palabras rematadas en -n (*excursiós*, G2; *camiós*, G3; *pantalouis*, G4), ou o pronome de suxeito de 2ª persoa singular «tu» (G4)¹⁵:

a min un día notáronme que eu era de lugo porque en vez de dicir excursións dixen excursiós (G2: 6)

eu sendo de pontevedra enténdolle igual a un de de lugo ou así que dicen pantalois ou o que sexa ou tratan a xente de tu (G4: 10)

Coa mesma intención, nalgunhas ocasións fan referencia á variación léxica ou fonética, que pode producirse entre territorios non moi afastados no espazo, como ocorre no G2, con variantes léxicas que eles detectan próximas: *brosa* / *machete*; *cativo* / *pícaro*. Ou no G1, onde deixan constancia da variación fonética existente entre Guitiriz e o veciño concello de Aranga (só distante 16 km.), canto á abertura das vogais, ademais do emprego da partícula «ne», propia dunha parroquia da zona¹⁶:

¹⁴ En concreto este informante (V, do G3), como xa vimos, demostra unha actitude totalmente contraria á diversidade dialectal, non só no galego, senón tamén no castelán. Lembremos que se trata do mesmo informante ao que lle soaba «mal» escoitar un locutor sudamericano falando con seseo.

¹⁵ Cómpre ter en conta que os moderadores non preguntaban sobre estes fenómenos dialectais (formación do plural ou pronome suxeito) pero si, en cambio, sobre os dous fenómenos fonéticos (seseo e gheada), cando estes non saían xa de forma espontánea.

¹⁶ «Ne» é unha interxección propia da parroquia de Buriz, en Guitiriz, á que os falantes aluden, primeiro, para destacar a variación que ten o propio galego (xa que é unha expresión que lles

D: a única variación que hai son nas vocales (...)

N: como a expresión de a ver ne iso é de (buriz)

M: = claro =

N: = e despois por (xx) pois eu que sei solo en vez de solo solo [con diferenza entre aberta e pechada]

A: oes

N: oes / a ver (G1: 16, 17)

3.2 Denominación

O conxunto dos e das galegofalantes comezan nas presentacións dicindo que falan «galego» ou «gallego», dependendo esta denominación —en grande medida— dos seus usos lingüísticos, mais sen se identificaren con ningunha área dialectal concreta.

Normalmente o alumnado galegofalante afirma falar «gallego», aínda que cando se presente empregue o termo «galego». É o caso dos e das participantes do G7: exceptuando unha moza que xa anuncia que fala «gallego» na presentación, o resto escolle o termo «galego» nunha actividade que lles ten tintes de formalidade, mais logo durante a conversa vanse referir todos á súa forma de falar como «gallego» ou «ghallegho». «Gallego» tamén é o termo que empregan os tres participantes do G1 que se declaran bilingües (falan «castellano» e tamén «gallego»). No G6, só un dos galegofalantes se presenta dicindo «sempre suelo falar gallego» (G6: 1), mentres que os demais prefiren, polo menos na presentación, o termo «galego». No G5, os únicos participantes que falan galego durante a realización do grupo alternan as dúas formas¹⁷.

Fronte ao anterior, os participantes de G2 si indican, xa desde a presentación, que eles falan un galego propio dunha zona concreta («galego de Villalba», «galego de aquí»), insistindo nisto ao longo da conversa.

P: boa boa [risas de todos] a ver falo o galego normalmente o *galego de aquí* non así o galego que estou falando agora como che explico? non falo o galego normativo falo

---

produciu estranxeza a case todos eles cando a escoitaron por primeira vez) e tamén para indicar a «brutalidade» do galego debido a expresións deste tipo.

¹⁷ Fernández Salgado (2004: 506) indica: «o castelanismo gallego foi ata hai ben pouco a voz xeral en todo o territorio galego, utilizada por nós, os galegos, para chamármonos a nós mesmos e ó noso idioma. A voz galego, hoxe felizmente recuperada, conservouse no galego exterior e mais en Portugal». Non obstante, vemos como a forma «gallego» segue mantendo moita vixencia, incluso nas xeracións máis novas, aínda que restrinxida a un uso máis coloquial. En calquera caso, non consideramos que o seu uso se deba a unha función eufemística, como sinala Fernández Salgado, senón máis ben a unha especie de marca identitaria.

A: [o de villalba] =
 P: = [o galego de villalba] (...)
 M: eu tamén falo *galego de aquí* =
 A: = eu tamén = (G2: 2)

Unha das informantes deste grupo, nun momento, mesmo se aproxima a unha denominación máis xenérica, que sería o «galego da Terra Chá» («fálao coma na terra chá que che é mellor», G2: 17)¹⁸.

Estas variantes dialectais asócianse co galego «da familia», o «galego dos meus pais» (G5: 9, G6: 5). É o galego que aprenden na casa, «galego de toda a vida»: «a ver eu normalmente no ámbito coloquial falo o galego que falei toda a vida» (G2: 4), «a miña avoa que sabe falar galego que solo fala galego de toda a vida» (G5: 8). É un galego «de toda a vida» porque ten tradición, «é algo que vén de atrás» (G2: 4), e diferénciase ben do estándar. Tamén se denomina como «galego cerrado» (G1: 7), nalgún caso equiparado ao galego con gheada e seseo: «el de las rías bajas el gallego cerrado este con gheada y con seseo» (G3: 8). Mesmo os castelanfalantes manifestan que as variantes dialectais son as que se transmiten na familia: «nacen y ya empiezan a hablar así como le enseñan sus padres» (G4: 14)¹⁹.

3.3 Caracterización

Como xa dixemos, raramente os participantes sinalan trazos lingüísticos dialectais concretos para caracterizaren as variantes propias da súa zona. Á parte dunha única referencia no G2 á formación do plural das palabras acabadas en -n, o único trazo citado en todos os grupos, sexa ou non propio da súa fala, é a gheada. Este fenómeno, presente ambientalmente nos territorios onde se desenvolven seis dos sete grupos (todos menos o G2), aparece como marca do galego non estándar, tanto entre os que o falan coma nos que non: «pois eu creo que sobre todo cando falo con dependendo como fale tamén pero normalmente cuando falo cos meus

¹⁸ Esta variante, igual que ocorría co «galego de Lugo» e o «galego de Santiago», tampouco aparece recollida pola dialectoloxía como unha área ou subárea concreta (Fernández Rei 1990). Mais, neste caso, a informante refírese aos trazos dialectais identificativos da súa zona, mentres que nos casos anteriores aludían a variedades afastadas, presentadas como abstraccións.

¹⁹ Resulta interesante observar que mentres algúns castelanfalantes consideran que as variantes dialectais seguen vivas mediante a transmisión xeracional, nos grupos de galegofalantes, sobre todo no G6, hai consciencia da ruptura neste proceso: «si eu conozo moita xente así tamén que os pais falan galego e que lle falan castelán aos fillos» (G6: 22).

avós ou suelo falar galego local é dicir utilizar gheada utilizar que non é normativo por así decilo» (G5: 6).

No G7, grupo totalmente galegofalante, é o primeiro trazo que citan para caracterizar o seu xeito de falar («nós falamos ca gheada», G7: 5) e de feito empregan a gheada intermitentemente, pero con bastante frecuencia, durante a realización do grupo. Este é o trazo que indican tamén como marca os galegofalantes de G5, que nunca o empregan durante o desenvolvemento do grupo, mais que afirman usalo, no caso de M cos seus avós (G5: 6), mentres que I asegura: «porque o seseo e a gheada é algo que utilizo moito» (G5: 9).

No G6, grupo realizado na mesma localidade ca o anterior, unicamente un dos participantes emprega a gheada durante boa parte da reunión, mais destaca que ninguén faga alusións directas a esta pronuncia. Só aparece unha única referencia indirecta para deixar patente que non a empregan na escrita, xa que iso non sería «escribir ben»:

M: eu escribo ben

Mod: que quere dicir que escribes ben?

M: bueno que escribo non con jota con g / aínda que digha ghato escribo gato (G6: 16)

Por outra parte, aquel alumnado que non pertence á zona de gheada tamén se refire a este fenómeno para exemplificar a variación no galego: «se ti es desta zona igual que un que fala con gheada a utiliza eu tamén poido dicir excursiós» (G2: 7). E opoñen de novo o galego con gheada ao normativo: «non o que pasa é que querían xuntar todo o galego porque depende das zonas fálase con gheada ou non aquí entonces para xuntar algo tiveron que crear o normativo» (G2: 3).

Igualmente no G1, os galegofalantes falan da gheada, ao lado do seseo, como un fenómeno alleo, que é mostra da diversidade da lingua. Non obstante, segundo Santamarina, Fernández e González (1999, mapas 158, 159, 167 e 168), Guitiriz, onde se gravou este grupo, non presenta seseo pero si gheada²⁰.

A valoración negativa deste trazo faise máis evidente nos dous grupos celebrados na cidade de Pontevedra. No G3 xa se deixou anotado como V o considera «una patada a la lengua», caracterización compartida co seseo, e en G4 un informante relata a burla que sufriu por parte dos seus compañeiros: «eu aprendín a falar en galego en

²⁰ Polo tanto, estaríamos no límite da isoglosa deste fenómeno, de xeito que ao leste de Guitiriz non hai gheada pero aquí e ao oeste si. En cambio, no grupo, unha das informantes afirma explicitamente, en referencia a Aranga, concello situado ao O de Guitiriz, xa na provincia da Coruña: «M:

varios sitios e unha (das) cousas que teño é que tamén teño gheada de vez en cando pero o outro día en clases saíume unha gheada e estos botáronse a rir» (G4: 8).

Este galego con gheada, oposto ao normativo, é o que se adquire e que se emprega, fundamentalmente, en contextos familiares, coloquiais ou non formais. Polo tanto é propio daqueles que teñen o galego como lingua inicial e de uso habitual na familia: «a min seríame igual entendería as dúas maneiras porque eu crieime co galego de meus pais e normalmente falan con gheada e seseo» (G5: 9).

Ademais da gheada, o trazo que coinciden en marcar todos os galegofalantes como caracterizador dese galego familiar e coloquial non é un fenómeno dialectal, senón o emprego de *castelanismos léxicos*: «donde eu falo galego pois non / utilízase moitos *castelanismos* moitos» (G5: 7), «eu por exemplo nunha frase podó dicir *tres palabras en castelán e tres en galego* aínda que sea galegofalante» (G1: 5).

Os participantes nos grupos son conscientes de que estes castelanismos non forman parte do estándar, de que os aprenden na casa e de que son propios do galego que usan en contextos coloquiais. Aducen como razóns para o seu uso, en primeiro lugar, a falta de léxico no galego, que os leva a buscalo no castelán: «en castellano se tes que buscar alghunha palabra tela / en gallego ao mellor xa é o que diciamos antes tela que encontrar no castellano» (G6: 14). Se cadra, a constatación desta carencia nácelles na consciencia de que nas súas relacións sociais cotiás non empregan nin escoitan o vocabulario que estudan na materia de galego (ou naquelas en que é esta a lingua vehicular), o que provoca que non o teñan interiorizado, aínda que en moitos casos si o coñezan, precisamente por estudalo nas aulas. En efecto, recoñecen que moitas veces os castelanismos non se producen por descoñecemento dos termos normativos senón que radican no uso espontáneo dunha lingua na que xa están moi incorporados. Na mesma liña, Silva Valdivia (2004: 418) apreciaba que «os galegofalantes demostraron unha capacidade superior ós castelanfalantes e ós bilingües para identificar fenómenos estraños á lingua na que estaba formulado o texto», isto é, as interferencias, o que corrobora que o uso dos castelanismos non responde tanto a unha cuestión de ignorancia como de falta de costume e estrañamento dentro da súa fala cotiá.

---

jose ti antes dixécheme que pola zona de aranga que había moita gheada e seseo = J: = que non [non dixen eso dixen que había]> M: <[non hai gheada nin seseo]>» (G1: 11). Ademais, en ningún momento os informantes do G1 utilizan a gheada. De aí que consideremos de gran interese estudar esta contradición no futuro, xa que poderíamos estar ante un desprazamento da isoglosa, debido precisamente á estigmatización do trazo, como estamos a analizar.

Neste sentido, destaca como coinciden os galegofalantes en marcaren os termos que non empregan porque non os posúen de seu, termos que curiosamente se repiten en varios grupos (culler, tesoiras...):

N: a ver falamos o: noso gallego = (...)

L: <[eu non digo *garfo*] (...)

L: por exemplo *garfo* eu non digo *garfo*

S: (o decir) *culler*

L: claro

J: aí está (G1: 14)

N: eu o gallego gallego non o utilizo / o: = (...)

N: eu na casa non lle digho a miña nai pásame unha *culler* ou: cousas así / no [risas] [pásame]>

A: <[pásame unha] cuchara e: [risas] pásama e xa está [risas e comentario inintelixible]

N: nin unhas *tesoiras* / nin nada deso (xxx) ou *lixivia* [risas]

A: ou unha *bolboreta* / unha mariposa [risas] unha *xoaniña* / unha mariquita / a ver [risas] (...)

X: (xxx) nós non falamos así = (G7: 7-8)

A: dicir e: como dixó antes maría por exemplo cando é por *exemplo* [risas de todos]

P: (fóra) [risas]

A: e dixó pepe villalba e é *vilalba*

Al: (bueno pero esas cousas:)

A: xa: son cousas que se nos escapan claro / non nos poñemos a pensar no que vamos... (G2: 5)

Esta situación de estrañamento cara a certo vocabulario normativo é ben diferente á que se produce cando estes mesmos galegofalantes se expresan en castelán, pois unicamente o fan en contextos académicos e formais en que si poñen en práctica a lingua adquirida nos medios de comunicación e nas aulas, tanto de Lingua castelá como nas outras materias impartidas nesta lingua²¹. O propio alumnado percibe que a falta de ocasións para empregar o galego formal é o que provoca que as formas autóctonas non acaben de asentar e no seu lugar se sigan a empregar os castelanismos:

²¹ Nestes casos o profesorado emprega un castelán considerado «normativo» que serve como referente lingüístico, cousa que non ocorre sempre no caso do galego, onde o alumnado percibe inseguridade lingüística entre o profesorado: «bastantes profesores suelen hacer eso cuando no tienen términos para hablar en gallego / de repente pasan al castellano luego vuelven otra vez al gallego dan las clases así» (G4: 13).

P: é simplemente unha cuestión da evolución do galego eu creo / o que que quero dicir con iso que o castelán está máis arraigado logo aquí para falar no: nos ámbitos públicos e eso e acábase mesturando e hai moitas palabras en galego por exemplo nós dicimos ventá ou fiestra pero claro fiestra non che sale porque nunca estuveche acostumado a dicilo e realmente pois é unha cuestión de ir acostumándose (G2: 7)

Así pois, o alumnado observa diferenzas entre o galego formal que estuda nas clases de lingua galega, que non ten logo ocasión de poñelo en práctica nin de xeito activo nin pasivo, e o galego que emprega habitualmente, onde se manteñen estes castellanismos que, segundo varios participantes, lle dan autenticidade á súa maneira de falar, tal como xa recollera Kabatek (2000: 109). Un informante de G5, que aprendeu galego na familia, único contexto onde mantén o seu uso, reflexiona sobre o «galego de toda a vida», que fala a súa avoa e onde non entra determinado léxico estándar:

M: claro porque por exemplo hai cousas normativas que a miña avoa que sabe falar galego que solo fala galego de toda a vida non sabe dicir de que están falando eu que sei chamarlle ao tenedor garfo ou así / ela fala galego toda a súa vida pero nunca falou outro idioma normalmente pero: non sabe o que é un garfo entendes? entón estaría mal dito tenedor pero si: por que? está porque: eu que sei a academia dixo que fora así ou puxéronse esas normas para: lingüísticas para que se falara así pero: =

L: = es que: =

M: = normalmente cando se fala galego non se fala así (G5: 6)

Este galego tradicional que se falou «toda a vida»²² é o que ao alumnado, en xeral, lle parece que ten autenticidade, cualificándoo de natural, espontáneo, aprendido na familia e oposto ao estándar, dicotomía xa sinalada en anteriores estudos (Iglesias 2002: 207-208). Os e as informantes aseguran que este seu galego está «plagado de castellanismos» e que, polo tanto, «castrapean» (G2: 5), característica que se converte en determinante á hora de identificaren a súa maneira de falar e á que lle dedicamos unha epígrafe exclusiva (punto catro).

²² Este falante, residente nunha vila bastante castellanizada, presenta a xente maior como *gardiá* da lingua na variante dialectal: «a xente moza a xente que agora comeza a falar galego así con máis habitualidade xa vai quedando menos xente (...) a xente máis máis vella a xente que ten máis anos normalmente donde se fala máis galego é dicir eu coñezo amigos que teño bueno coñecidos que teño que entre eles falan sempre galego pero falan galego estándar, normativo, é dicir que non falan galego local» (G5: 20).

Mod: e pensades que utilizar o castrapo é... hai que evitalo deberíamos ser máis puristas?
 [a maioría négao]
 L: no a mí no me parece mal
 T: es (natural)
 L: es algo que te sale natural (G5: 16)

3.4 Valoración

A citada naturalidade que se lle presupón á súa fala entra en certa contradición coa valoración sobre a súa corrección. Algúns chegan a presentala no discurso explícito como variedade *correcta*, por exemplo algúns participantes en G2 («eu penso que tampouco é falar mal nós entendémonos (ben así)») ou G6 («cada un que fale o que queira que eu quedo co meu galego non está mal falalo»)²³. Aínda que a pesar destas afirmacións, comprobamos que non é un discurso que estea ben interiorizado por como o presentan, como o sosteñen e, sobre todo, como se comportan eles, xa que acaban recoñecendo que non o empregan en todos os contextos:

P: si na feira o outro día estaba: (...) a ver era a feira do queixo e dis / oh pois pode vir xente: de distintas partes de galicia e entonces dixen bueno pois voules falar galego normativo pa que me entendan todos (G2: 4)

Para outros o galego que eles falan non é correcto porque ese adxectivo só se lle aplica ao normativo. Destaca como en G1 establecen unha diferenza entre «falar ben» e «falar o correcto»:

Mod: i entón vós diríades que falades ben? [referíndose ao galego]
 [N e M din que non coa cabeza]
 M: o que che dixen antes [(castrapeamos)]>
 A: <[no bien (no se habla así correcto como está establecido) sabes?]>
 Mod: <[castrapeades]
 L: <[claro]
 S: <[yo creo que hay]
 N: <[dentro de eso] algunhas palabras cambiámolas (xx)
 A: claro *habla bien* pero no a lo mejor *el correcto que está establecido* sabes? (G1: 14)

²³ A variación discursiva entre os diferentes grupos pensamos que se podería deber ao diferente nivel de traballo e concienciación por parte do profesorado nas aulas.

Nesta mesma liña entendemos que se queren expresar en G6 ao aplicarlle “correcto” ao estándar que, ante a pregunta incisiva do moderador, o participante muda por “formal”:

A: eu que sei nunha entrevista de traballo ao mellor ou cando tes que expresarlle algo a todo o mundo

E: intentas falarlle o máis *normativo* posible

R: máis *correcto*

Mod: CORRECTO... hai un galego máis correcto e un máis INCORRECTO?

R: a ver máis *correcto* no pero máis

Ri: *normativo*

[risas]

R: máis: *formal* home non vou falar o mesmo con un amigo que como estou con calquera como cando falo nunha entrevista de traballo por exemplo, terei que falar dunha maneira máis adecuada (G6: 10)

Daquela váisenos mostrando un discurso no que o «falar ben» das variantes dialectais só encaixa dentro do rexistro «non formal» ou coloquial. Incluso para algúns galegofalantes o que falan «non está mal» («non pero si eu non digo que: que esté: mal falar con coas diferenzas das linguas locais», G5: 19), pero recorren ao castelán para o rexistro formal ou para falar fóra do seu contexto habitual («eu normalmente cando falo galego habitualmente non o suelo falar normativo é decir eu que sei / cando falo con personas que non coñezo moito ou tal suelo falar en castelán», G5: 6).

Mais, ao lado desta «naturalidade» e facilidade que presenta a súa variante dialectal para os galegofalantes, xorde o estigma de que quen a usa é «bruto», «do monte»..., cualificativos que tanto se aplican eles a si mesmos, como saben que se lles aplica por falaren o «galego cerrado»:

J: si hablas si hablas un galego máis *cerrado* eu creo que xa olvídate (...)

A: *hay gente que gallego* (lo relacionan con) algo *bruto* =

J: = si (...)

M: o *inculto* (G1: 7)

Porén semella que esas afirmacións son de xente de fóra («hay gente que...») e non se identifican directamente con elas, aínda que son conscientes de que ese galego non é ben aceptado socialmente:

J: e:: si hablas un gallego supercorrecto utilizando las expresiones todas en gallego pues deben yo creo que te miran de una manera y si hablas un gallego pues no sé más *cerrado* más más e: más *bruto* por decirlo de alguna manera =

M: = do lugar =

J: eh?

M: do lugar donde vives

J: si

M: porque hai lugares hai expresiós que igual vas a outro sitio e non te entenden en gallego xa / e: si / más *bruto* más / mirante =

J: = (mirante) =

M: = mirante *peor* (G1: 11)

Esta cualificación negativa aplicada ao gallego oral, tradicional, non é nova, senón que é un dos prexuízos lingüísticos máis estendidos desde hai séculos. Trátase en todos os grupos en que hai galegofalantes; pero tamén no G4, urbano e sen galegofalantes habituais, sae a cualificación de «bruto» a raíz da reflexión de un dos falantes monolingües en castelán, que opina que o gallego «intimida» máis á hora dunha discusión, idea que comparten tres compañeiros de maneira categórica, mentres que outros dous a poñen en dúbida:

Dv: <[estás discutiendo] estás discutiendo con alguien y el que habla gallego pues parece / que intimida más

Mod: eso é interesante / coincides con eso ou ou parécovos =

A: = si =

Mod: = si?

S: si

Sb: bueno [como poñéndoo en dúbida]

Dv: el gallego intimida tío [moi baixiño]

T: bueno si

[V move a cabeza en sinal de dúbida]

Mod: si non estás de acordo di di di por que ou

Di: hombre de aquella manera porque uf / vamos a ver sí puedes intimidar un poco pero está como diciendo que el gallego es más / no sé=

A: =de monte=

T: =bruto=

Di: eso más bruto que el castellano y no estoy del todo de acuerdo con eso

Mod: [dirixíndose a DV] ti o o pensas nese sentido? intimida máis porque é máis bruto como decía ela o de monte como decíades por aí?

Dv: sí, suena más impotente ahí (G4: 7)

En G5, cara ao final da sesión, descubrimos a unha participante das que arriba afirmaba que as variantes dialectais eran correctas, primeiro negando calquera aproximación á asociación entre o galego e «ser bruto», e logo recoñecendo explicitamente que nun tempo atrás, cando chegou de Madrid, pensaba que os falantes de galego eran brutos, «montunos», idea que os outros (castelanfalantes) rebaten e consideran minoritaria (G5: 21).

Mod: moi ben a ver un par de cousas máis para rematar xa que diríades de de que lle diríades á xente que opina que falar galego é unha cousa de brutos?

[todos din que non]

L: o sea a mí eso me parece fatal porque si: / (...)

A: = a mí los brutos me parecen ellos diciendo eso =

L: = ya porque si tú eres gallego y no te y no estás orgulloso de tu len- de tu lengua es que me parece fatal es que es como si = (...)

T: a ver yo cuando llegué a Galicia también pensaba que todos eran así brutos montunos siempre decía qué montunos son estos hablando gallego cerrado pero con el paso de los años ya me voy acostumbrando y veo que es así entonces ya no me parece raro (G5: 20)

Pola contra, no G7 xorde a mesma caracterización aplicada —con matices— ao que eles mesmos falan. Destacamos que —ao seren todos monolingües en galego e posuidores dun trazo tan deostado como a gheada— é o grupo onde o tema aparece con máis forza e de forma máis repetida. De feito é este trazo dialectal o que axuda a configurar a súa fala como «bruta» e «do monte»:

Mod: claro / pero entón é que volvemos ao mesmo / cando non falas o galego normativo é sempre galego do monte?

Ma: no

A: depende =

N: = é que o [ca gheada sona mui:]> (...)

N: si / mui bruto / mui non sei

A: asociamos bruto con monte (xxx)

N: si

A: e aí vai [risas] entonces e:

Mod: pero entón / vos diríades que o que falades vós é bruto?

[respostas afirmativas]

N: home depende

A: eu creo que depende da persona =

N: = coa que fales / porque ao mellor coa que tes máis confianza así / pero depende / ti conoces a unha persona e ao mellor estás pensando a ver se non me sale así unha: =

MA: = unha bastada (G7: 15, 16)

Os e as falantes saben que iso é o que pensa deles xente allea ou descoñecida, mais os integrantes do grupo non se critican entre si porque están «acostumados», xa que se trata dun feito común:

An: si / porque eu falo bruto

X: pero entre nós non

N: a ver / entre nós non porque [xa nos sona moi común]>

A: [é bruto pero non] quere dicir que quedes mal por falar (...)

An: = claro =

A: = entre nós non se critica / a ver hai xente que che critica o de falar bruto porque dis ti mimá esta =

N: = porque [(...) é de fóra]>

A: <[é do monte ou é así] pero claro porque lle choca (...)

N: pero por exemplo aquí / no no colegio ou así como xa estás acostumbrada a falar así non estás pensando mira pa aí ese que bruto / no / porque xa é algo común do: (...)

X: bueno / non é negativo para nós / a ver / hai xente que fala castellano e vente falar así e dinche que eres do monte / pa eles é algo negativo (G7: 17,18)

De diferente forma se expresa o alumnado do G6, que nega a asociación da súa lingua coa característica de «ser bruto», xa que eles nunca se sentiron marcados con ese estigma:

Mod: e cando alguén vos di que sodes brutos falando galego que lle diríades?

R: a min nunca me dixeron que fora bruto

A: xx que mo digha porque...

[risos] (...)

Mod: nunca tivestes discriminación por falar galego?

Varios: no... (G6: 19)

O estigma que lles supón aos galegofalantes do G7 o emprego da súa variante dialectal parece que ten o seu máximo expoñente no emprego da gheada: «falas gallego con gheada e criticante / eso non é tampouco» (G7: 7). Chegados a este punto, semella que no imaxinario colectivo existe a idea de que as variantes xeográficas que posúen trazos moi marcados, como a gheada e tamén o seseo²⁴, son de xente bruta, feito do que todos e todas son conscientes aínda que case ninguén declare que sexa unha opinión propia. Destaca a importancia que lle dan na caracterización do seu galego cando estes trazos dialectais están presentes na súa fala. Cando non o están,

²⁴ O seseo, que non é empregado por ningún participante en ningún dos grupos que se sitúan en zona de seseo implosivo (G5, G6 e G7), case non se menciona (só unha rapaza en G5 afirma que ela o ten, aínda que nunca o usa durante o grupo).

é dicir, cando para os falantes non supoñen un estigma, mesmo atopamos cualificativos positivos para referirse a eles, como no G1, onde poñen o seseo e a gheada como exemplo do «bonito» que ten o galego, en canto a variación se refire, aínda que logo aflora tamén —tal e como vimos arriba— a imaxe de «bruto» ou «cerrado», tanto para referirse ás súas variedades locais como ás outras.

Na mesma liña argumentativa afirman explicitamente que non é incorrecto empregar as variedades dialectais, mais sempre acaban mostrando algún problema á hora de usalas en ámbitos públicos e con certo grao de formalidade, aducindo que supoñen un atranco para a comunicación:

Mod: pero a ver e: que falen en variedades locais é falar mal? [referido á TVG]
[todos responden que non] (...)

I: tampouco está ben que falen en variedades locais porque teñen que falar algo que entendan todos porque ó mellor hai xente que non entende o seseo e a gheada e dirá esto que é? (G5: 13-14)

Mod: entón na tvg incluír o: o:: a gheada seseo cádravos? que pasaría aí?

Ma: hai zonas onde [non se usa tanto]>

Ri: <[pareceríalle raro]

R: igual non se entendería:

Mo: eu penso que entender si se entendería porque tampouco [varía tanto]>

Ma: tampouco cambia tanto

A: <[íballe soar raro] pero... (G6: 9)

A dificultade de comprensión que presentan as diferentes variantes para algúns contraponse co potencial de entendemento dunha delas que, como vimos, é a que «fala máis xente» e emprega léxico que todo o mundo coñece. Por iso o que falan o consideran «tan bo» ou «mellor» ca o estándar, porque a xente o fala sen pensar, «sen ter todo conjugado», tal e como expresan en G7:

Mod: entón / tan bo é o galego que falades vós coloquialmente como o galego normativo / non?

[resposta afirmativa xeneralizada]

A: si / eu creo que si

X: o que falo / o que falamos nós é mellor porque o fala máis xente / porque ti non vas por aí e che piden a hora e / oye mira / e: non che van pedir aí exactamente con todo conjugado / no / a xente pidecho como lle sale non / non se vai a parar a pensar tres horas / e despois contestar (G7: 12)

Do visto ata agora, despréndese que estas variantes xeográficas, conformadas —segundo os propios informantes— tanto por estes trazos dialectais marcados coma

polos castelanismos léxicos, son para os galegofalantes garante de comprensión e isto xustifica o apego que lles manteñen, tal e como se verá na seguinte epígrafe.

4. CASTRAPO

Se buscamos *castrapo*²⁵ nun dicionario de uso de lingua galega (ao alcance de calquera persoa non especializada), o que imos atopar é a referencia a unha maneira de falar castelán inzada de galeguismos²⁶. Mais curiosamente esta non é a idea xeral que teñen os e as informantes, antes ben, resulta sorprendente que en varios casos a percepción do seu significado sexa precisamente a inversa. Como veremos, parte do alumnado identifica o castrapo con calquera tipo de mestura entre galego e castelán, pero outra parte restrinxe o significado do termo a aqueles casos en que se fala galego con influencias do castelán (basicamente de tipo léxico). Isto ocorre tanto nos alumnos e alumnas galegofalantes como castelanfalantes. Estes ademais utilizan a palabra ‘castrapo’ sen seren conscientes de que o propio termo é unha interferencia, pois non se recolle na normativa do castelán²⁷.

4.1 Coñecemento e caracterización

O termo «castrapo» non resulta estraño para o alumnado, ao contrario: emprégano en todos os grupos analizados. Nalgúns casos xorde no grupo de informantes de maneira espontánea para caracterizaren a súa fala (G1, G2, G4, G7):

A: = claro yo tampoco hablo el castellano perfecto por ejemplo=

S: = (ahí está)=

A: = meto muchos castrapeos y eso pero: (G1: 4)

Mod: antes ti falaches ti dixeches aí nun momento polo aire a palabra castrapo / que é eso do castrapo?

–la...

²⁵ Para facer un seguimento das referencias a este termo e outros similares, *vid.* Freixeiro Mato (2014, epígrafe 3.1).

²⁶ Por exemplo: «Variante do idioma castelán falado en Galicia, caracterizada pola abundancia de palabras e expresións tomadas do idioma galego. *Non fala galego nin castelán, fala castrapo*», no *Dicionario da RAG* <<http://academia.gal/diccionario#searchNoun.do?nounTitle=castrapo>>. Ou: «CASTRAPO: [Pexorativamente] castelán agalegado. ETIM. de cas[telán] + trapo no sentido de ‘estragado’», no *Gran dicionario xerais da lingua* (Carballeira 2009: 474).

²⁷ *Vid. Dicionario da RAE* (2014).

–mezcla de dos...
 –sí
 Mod: a ver como?
 –mezcla de dúas de gallego y del castellano
 Mod: e vós falades castrapo?
 S: bastantes veces [risas] (G4: 13)

Noutros casos a pregunta é introducida polo moderador, mais o alumnado recoñece o termo e defíneo de inmediato, por exemplo:

Mod: coñecedes o que é o castrapo?
 Todos: sí sí
 E: o que falamos [risas]
 Ro: esa: é esa mestura/ non?
 Ri: o galego con palabras casteláns (G6: 13)

No que xa non hai tanta coincidencia é á hora de indicar exactamente en que consiste o fenómeno. Está claro que se trata dunha mestura de códigos, mais mentres para algúns é unha cuestión que se produce independentemente da lingua na que se estea a falar, outros consideran que só existe o castrapo se se toma como base o galego. O que non ocorre en ningún caso é que restrinxan o significado do termo ao único que aparece recollido nos dicionarios, é dicir, castelán galeguizado.

Esta percepción diferente ten que ver coa lingua na que cada falante está instalado, de xeito que nos galegofalantes é maioritaria a idea de que o castrapo consiste en falar galego con léxico do castelán mentres que nos castelanfalantes é máis frecuente a extensión do termo para referirse a calquera tipo de mestura.

Así, no G6 (galegofalante de maneira maioritaria), o tema xorde ao falaren das interferencias léxicas do castelán no galego. Identifican esta mestura co castrapo e inmediatamente defínenlo como «galego con palabras casteláns» (G6: 9); aínda que logo segue o debate sobre se tamén existe «castrapo de castelán», no que non acaban de poñerse de acordo malia a idea predominante ser que en castelán non se adoita mesturar porque teñen mellor manexo do léxico.

A mesma idea da falta de léxico no galego escóitase no G2 (tamén maioritariamente galegofalante): «tu cando falas castelán non se che escapan tantos galeguismos tu es capaz de falar cun andaluz e que che entenda ben pero: aquí en galego por cada tres palabras que soltamos dúas delas son castelanismos» (G2: 6). De todos os xeitos, neste mesmo grupo semella que si se concibe a existencia de mestura tamén nos falantes de castelán e así o recoñecen ante unha pregunta directa da moderadora,

aínda que unha das intervenientes apunta que a mestura é menor no caso do castelán e os demais acaban asentindo:

Mod: pensades que en castelán tamén pasa
N: si [asenten varios]
A: é menos (xx) porque é máis falado o castelán pero:
Al: si bueno (G2: 6)

Tamén no G7, grupo rural galegofalante, aseguran falar castrapo porque mesturan «o ghallego co castelán» (G7:7) e, de feito, esa é a característica que empregan para definilo:

Mod: pero entón / castrapo non é nin gallego nin castellano
[varias voces de xeito simultáneo responden que é a mezcla]
A: é a MEZCLA de gallego e castellano
N: collemos un pouco de aquí e outro pouco de alí [risas]
X: e é como os cans [risas]
A: é un cruce / é un cruce (G7: 10)

Están a referirse a ese galego con castelanismos léxicos e, de feito, rexeitan de maneira expresa que exista mestura no castelán aínda que si recoñecen a influencia do galego nesta lingua na ausencia de tempos verbais compostos:

Mod: e o: e o castelán normativo tamén o: coñecedes?
Me: si porque é o que se fala sempre non hai como =
Ma: = si =
Me: = o castrapo de castellano non hai mezcla con outra cousa
A: (xx) o gallego: [o galego normativo cambia algunhas palabras]>
N: <[é que nós sabemos falalo (xx)]
A: pero no castellano eu creo que o único problema que hai é que a xente non fala cos verbos tal cual como é [N asente] pero: o resto das palabras está claro =
An: = (xx) =
A: = hai sinónimos son sinónimos xa pero en gallego tes que cambiar esta palabra por esta / en castellano non / en castellano tes sinónimos podes decir esta ou esta (G7: 28)

Fronte a isto, nos grupos de castelanfalantes (ou con predomino de castelanfalantes) parece que é máis aceptada a idea de que o castrapo se produce tanto cando se fala galego coma cando se fala castelán:

Mod: pero cal sería a lingua base do castrapo ou non hai lingua base?

[todos coinciden en que non hai lingua base]

L: no: no hai lingua base

M: non sei é unha maneira de designar unha mestura entre dúas linguas (G5:15)

Mod: pero que é falar castelán e meter palabras de galego ou falar galego e meter palabras de castelán? ou que é?

S: as dúas cousas [parece que afirman varios]

–a lo mejor estás hablando castellano y te metes una palabra en gallego o cuando estás hablando gallego y te expresas de repente en castellano (G4: 13)

Con todo, semella que non todos e todas as participantes asumen esta dupla posibilidade, pois no G3, aínda que acaban definíndoo como calquera tipo de mestura («es en la utilización de una lengua incorporar palabras que no son propias de ella», G3: 20), non hai unanimidade ao respecto:

M: la mezcla de gallego (varios a un tempo) mezcla entre castellano y gallego

V: pero no mezcla mmm

M: más bien con *más gallego* yo lo entiendo como *más gallego*

R: o sea hablar en uno de los dos incorporar palabras (G3: 20)

Do mesmo xeito, no G1, grupo mixto, observamos perfectamente como a concepción depende, en gran medida, da lingua na que cada un se expresa, aínda que parecen chegar á conclusión de que se «castrapea» máis á hora de falar galego²⁸:

M: pero vós dicides que os que falades en castelán mez- metedes palabras gallegas pero os que falamos galego non falamos un un gallego perfecto

A: claro

M: *CASTRAPEAMOS MOITÍSIMO MÁIS* (G1: 4)

Tamén se constata que ao falaren de castrapo se refiren a fenómenos diferentes se pensan nun castrapo de base galega ou nun de base castelá. No primeiro caso, como xa vimos máis arriba, céntranse exclusivamente nos castelanismos léxicos:

M: é que eu normalmente por exemplo no meu caso cando falo galego na casa non sei se falo castrapo ou non pero moitas palabras non as digo en galego dígoas como o que decía antes de tenedor e todo eso dígoas en en castelán porque a min normalmente

²⁸ Iglesias (2013: 178-179) tamén detecta: «os suxeitos acaban remitindo o castrapo ao galego» (...) «a oposición establécese entre o castrapo, o galego normativo e o castelán».

quitando na escola eu cando falo galego é na miña avo- coa miña avoa na miña casa algunhas veces eu falo o galego que eles me falan é decir que aprendín desde pequeno a falalo galego é decir eu non / vou:: decir vou á escola non vou á escola ou ao colexio entendes? (G5: 16)

Mais se falan das interferencias do galego no castelán, aínda que tamén fan referencia a algunhas palabras ou expresións propias do galego, parecen incidir máis nos aspectos morfolóxicos, especialmente na ausencia de formas verbais compostas e, nalgún caso, tamén en características fonéticas, como xa expuxemos ao referirnos ao castelán de Galicia (epígrafe 2.1): «eu por exemplo si: por exemplo si estou falando: castelán non me:: non me sale nada dicir tempos compostos e esas cousas porque como aquí non os hai eu si falo castelán tampouco os digo» (G2: 8).

4.2 Auto(recoñecemento)

O que máis chama a atención verbo desta variante denominada *castrapo* é o posicionamento tan dispar que mostra sobre ela a mocidade analizada, dependendo do ámbito ao que pertencen e tamén da lingua que falen. Deste xeito, a valoración vai dende a negación ata a súa aceptación, mesmo identificación.

O alumnado dos grupos castelanfalantes urbanos (G3 e G4) é o que mostra maior indiferenza e incluso certo rexeitamento. Estes informantes, aínda que son conscientes de certa influencia do galego na súa fala, identifícanse máis como falantes de castelán que como falantes dunha lingua que mestura aspectos de dous códigos diferentes.

Rm: a ver / realmente llamamos *castrapo* cuando es muy exagerado / pero yo creo que todos hablamos en castrapo porque siempre metemos alguna palabra (...)

M: no puedes llamar castrapo sino todo el mundo hablaría castrapo y no gallego ni castellano (G3: 20-21)

De acordo con isto, réstanlles importancia aos seus galeguismos co fin de que isto non os leve a cualificar a súa fala como castrapo. Interpretamos que aceptar esta denominación implicaría recoñecer que eles non falan un «castelán puro»²⁹. E, polo contrario, eles consideran que o seu castelán é un dos máis próximos ao estándar, como vimos na epígrafe 2.1. Repárese en que se refiren, neste caso, ao castrapo de base castelán, que é o que non aceptan como tal. Non están dispostos a renunciar

²⁹ De feito V (o interviniente máis contrario ao uso do galego) cando lle piden que explique en que consiste o castrapo di «con- contaminado si lo quieres llamar así» (G3: 14), con todos os matices pexorativos que implica o termo que escolle.

aos seus «galeguismos» pero tampouco a asumir que falan castrapo polo feito de empregalos:

M: es más / muchas veces gente que hemos aprendido / gente joven como nosotros utilizamos palabras que realmente no sabemos que son gallegas CACHO creo que es gallego y lo utilizamos muchas veces

R: y petar

V: colo (G3: 14)

gústame eso de feito a min gústame decir, eu que sei colo gústame decir, parvo, ou esas cousas non non vou deixar de decilas en castelán porque me digan que está mal (G4: 20)

A: por ejemplo yo hablo castellano pero a veces se me cuelan palabras de gallego por ejemplo no me dá xeito no sé es una frase típica mía (G5: 15)

En calquera caso, acaban concluíndo que se fala mellor nos lugares onde só existe unha lingua, xa que nestes non hai mestura. Ao ser preguntados se ao mesturar se fala peor, responden: «se hablas castrapo no está del todo bien / no?³⁰» (G4: 16).

Segue ocorrendo algo similar noutros grupos. No G1 as persoas que se declaran castelanfalantes parece que tamén preferirían un castelán «máis puro» e incluso ven a influencia do galego como unha pexa para conseguilo:

A: a lo mejor por ejemplo muchas expresiones gallegas sabes vas hablando (xx) y muchas expresiones gallegas cuando estás hablando en castellano o a lo mejor palabras por el medio pero no =

S: = las formas verbales que en castellano las hay compuestas =

A: = claro =

J: = ahí está=

S: = y en gallego no las tenemos

J: (eso a mí me pasa)

S: (xx) y en castellano claro no no tenemos la costumbre de decir he sido =

A: = claro =

S:= porque en gallego no lo hay entonces tenemos ahí unha influencia que quieras o no nos (también) nos perjudica al intentar hablar un castellano pues más (G1: 4)

Tamén no G2, o alumando que se declara inicialmente castelanfalante é o que se presenta como o máis purista:

³⁰ Nesta liña, Recalde (2012: 677) afirma «las interferencias de una lengua sobre la otra van en detrimento de su ‘corrección’ en virtud de un ideal purista preocupado por mantener separados los sistemas en contacto».

Mod: entón esa: e: a ver eu teño escoitado a opinión de que o castrapo pois é é falar mal / estades de acordo?

Al: moi axeitado non é (G2: 7)

Mentres que aqueloutros que son galegofalantes iniciais ou empregan maioritariamente o galego non comparten a mesma opinión, pois non só non presentan as mesmas reticencias senón que ademais de recoñeceren o castrapo como a lingua na que se expresan habitualmente chegan até defender a súa valía como lingua de uso cotián, como vemos nas seguintes intervencións:

Mod: e vós con que lingua o sea con que forma de falar non con que lingua con que forma de falar vos sentides máis identificados?

P: ca de aquí [maría ri]

Alberto: (con esta)

N: co castrapo

Alba: co castrapo

M: co castrapo (G2: 9)

As razóns desta identificación explícanolas claramente no G7. Trátase da facilidade e comodidade que lles supón poderen empregalo de maneira espontánea sen teren que se parar a pensar para buscar termos que non teñen introducidos no seu vocabulario habitual. Mais tamén se trata de que é a maneira de falar que os sitúa no grupo ao que pertencen, pois o galego normativo non é falado polas persoas coas que conviven no seu día a día e coas que habitualmente interactúan en galego:

Me: o castrapo enténdese máis fácil

Ma: = e o normativo =

N: = porque é máis coñecido/ porque como a xente o fala máis =

X: home=

An: = e ten máis palabras en castellano

Ma: o sea ten máis préstamos

Me: non ten palabras tan raras

Ma: <[préstamos] [risas]

Mod: que pasou? [risas]

A: hai xente fóra que o castrapo [risas] entédeo e se lle falas o gallego tal cual dudo que o entendan / eh [risas] dúdoo moito (G7: 11)

Por isto estes galegofalantes defenden plenamente a súa valía no ámbito coloquial, mesmo no G6 mostran o orgullo polo seu xeito de falar e nin sequera se inmutan ante a provocación do moderador cando lles suxire que eles empregan un «galego do monte».

Mod: entón que lle diríades deso:: / a unha persoa da cidade que vos diga vós falades un galego DO MONTE?

Ma: cada un que fale o que queira que eu quedo co meu galego non está mal falalo

An: eu creo que non é do monte é outra variedade non temos por que falar o normativo

Ro: cada un fale o que queira, non?

Mo: e se estamos orgullosos deso non teñen por que vir nadie a decirmos que cambiemos (G6: 7).

Do visto despréndese que a identificación entre o castrapo e a maneira de falar galego dos galegofalantes é total. Non obstante, convén aclarar que nesta identificación non está incluído soamente o feito de teren interferencias léxicas do castelán senón que amplían a caracterización das súas respectivas falas á presenza de fenómenos dialectais (gheada, seseo, terminación en *-is* para o plural, léxico propio da zona...). Isto sévelles para caracterizaren o que eles denominan «castrapo» pero tamén «o noso galego», «galego de aquí», «galego con gheada», «galego de villalba»... fronte ao galego estándar ou «galego normativo», coma eles lle chaman. Vémolo claramente no G7, cando a moderadora lles pregunta que están falando eles nese momento concreto, dúas informantes responden a un tempo que castrapo pero unha delas engade: «con gheada / gallego con gheada e non sei que máis» (G7: 10).

Así pois, o arraigo e a identidade, ademais da comodidade, serían as causas que permiten explicar esta relación que os galegofalantes teñen coa súa fala, que denominan castrapo, e tamén que para eles este termo non carrexo a carga de connotacións negativas que ten para algúns falantes de castelán.

4.3 Intentos de superación?

Os galegofalantes séntense cómodos con este seu xeito de falar, unha lingua familiar que aprenderon dos seus maiores («cada un fala como sabe como lle aprenderon», G6: 5), na que se mesturan as características dialectais coas interferencias léxicas do castelán. Consideran que esta é a maneira máis axeitada para se relacionaren coa familia e as amizades, aínda que comprenden que non o poden empregar nun ámbito máis formal.

Na maioría dos casos son conscientes da necesidade de tentar eliminar os castellanismos pero resúltalles demasiado forzado o uso de certas palabras patrimoniais en desuso entre os seus cando falan de maneira espontánea, é dicir, nas súas relacións habituais.

N: = pois haino que usar [o castrapo] na / bueno / eu polo menos úsoo cando estou cos meus amigos ou así [escóitase unha afirmación] / pero o normativo / pois xa o dixen / cando te diriges a alghén importante ou así (G7: 9)

É coma se entendesen o «galego normativo» e o castrapo como dous rexistros diferentes da mesma lingua. Polo tanto, estaríamos ante unha variedade diafásica que se contraporía ao galego normativo, é dicir, entenden o castrapo como un rexistro coloquial que usan no ámbito familiar mentres que en situacións formais optan por un galego máis ‘depurado’, que aprenden na escola. Así no G6 afirman explicitamente:

Mod: i estariades dispostos a abandonar o voso galego local polo normativo se eso vos dese acceso a mellores postos de traballo?

Varios: no

R: non eu penso que se pode [falar das dúas formas]>

Varios: <[das dúas formas]

R: non na casa falas o teu galego e cando vaias traballar ou así falas galego normativo (G6: 12)

Mod: se alguén vos corrixe esa mestura e vos di que falades mal galego que diríades?

An: mal non que non falamos o estándar pero é unha variedá do galego

Ed: é unha derivación da lingua

An: mal non está (G6: 14)

Aínda que esta opinión tampouco é xeral, pois hai quen afirma que prefire evitar os castelanismos e até as variacións dialectais (lembremos que non sempre distinguen entre estes dous aspectos cando falan de «castrapo» vs. «galego normativo»), para evitar confusións cando ten que empregar a lingua en situacións formais. Neste sentido é interesante o debate que se produce entre dúas rapazas galegofalantes do G1:

Mod: que forma de falar e: vos parece mellor?

L: a ver eu intento ser =

M: = a que che salga

L: eu intento ser máis correcta posible porque / penso que así pa min é mellor sabes? aprender o correcto porque despois na maneira de escribir queres escribir nun documento formal e non lle vou poñer e: expresións que uso aquí na miña zona pero sálenme solas e: e non vou poñer claro nun documento escrito formal non podes poñer (cousas) en castelán pero (ao mellor) estás falando cos teus amigos e si

A: claro te fijas máis (xx)

L: claro

M: pois eu todo o contrario prefiero falar o galego da miña zona pa que non se perdan esas expresións especiais dunha zona determinada e que a xente poida conocer as miñas expresións (G1: 10)

E tamén algúns manifestan seren conscientes de que o uso das interferencias do castelán no galego supón un empobrecemento da lingua:

R: home pois: que mezclamos moito:: castelán co galego hai palabras que...

E: hai palabras que non sabes e dilas en castelán

R: claro, entonces fas unha mezcla aí rara, non?

Mod: mesturades todos ao falar?

Varios: si

M: eu creo que si

Mod: e iso que? que pasa con eso?

E: creo que habería que corrixilo intentar falar o máximo galego posible

R: se nós temos unhas palabras por que temos que usar as doutro idioma? (G6: 10)

Por iso ás veces se moven entre a necesidade de ‘depurar’ o galego para dignificaren a lingua («hai determinadas palabras como *fiestra culler* e cousas así que xa son do vocabulario xeral que eu penso que debemos intentar mellorar un pouco», G2: 24) e a comodidade e o apego que supón expresarse igual que o fan os seus maiores. Falar castrapo (tal e como o entenden eles) é o que os identifica como galegofalantes, é dicir, trátase dunha especie de referente grupal, un factor identitario ao que non queren renunciar a pesar de seren conscientes das peculiaridades que presenta.

5. CONCLUSIÓN

Os e as informantes son conscientes da variación intralingüística, tanto no castelán coma no galego, manifestando menor coñecemento desta última os castelanfalantes de ámbito urbano, feito que atribuímos ao seu escaso contacto coa lingua galega. No discurso máis ‘purista’, os informantes establecen dous medidores da calidade lingüística —o grao de aproximación ao estándar e o índice de mestura—, o que provoca que, no caso do español, as variedades menos valoradas sexan a de Andalucía e a de América, por sentilas moi diferentes do considerado normativo, así como o español das zonas bilingües, debido precisamente á influencia resultante do contacto con outras linguas (as interferencias).

Centrándonos no marco galego, todo o alumnado manifesta un recoñecemento xeneralizado da existencia dun castelán específico de Galicia, valorado positivamente,

sobre todo polos castelanfalantes, en contraposición precisamente con outras variedades como o andaluz. No referente á lingua galega, tamén hai consciencia xeral da existencia dunha variación dialectal que ademais se sente bastante distanciada do estándar. De feito, insístese máis nesta distancia ca nas diferenzas propiamente dialectais (entre as variantes xeográficas).

Á hora de distinguir a variación diatópica do galego, destaca a referencia en todos os grupos á gheada como principal trazo dialectal. Á parte deste, o alumnado galegofalante non adoita caracterizar a súa forma de falar polos trazos morfolóxicos dialectais que empregan especialistas e profesorado (plurais, pronomes persoais, formas verbais...), senón pola presenza nela dun elemento supradialectal: os castelanismos. Este galego dialectal con castelanismos léxicos é coñecido como «castrapo» por todo o alumnado, que o identifica por comparación coa variedade estándar ou normativa estudada nas aulas. Os alumnos e alumnas xustifican o uso dos castelanismos tanto na carencia de certo léxico en galego (que si saben en castelán) como na estrañeza que lles producen algúns termos do estándar no seu contexto familiar, onde os castelanismos xa están moi instalados, de xeito que lles suporía un esforzo empregar as escollas lexicais que acepta a normativa. Nalgúns casos si manifestan vontade de intentar evitar os castelanismos, pero a maioría defende o seu emprego nos contextos familiares e coloquiais. Este mesmo alumnado presenta o seu xeito de falar coma se se tratase dunha variante diafásica, adecuada para utilizar en situacións informais, fronte ao emprego do galego estándar, reservado ás formais e, polo tanto, moi pouco usado fóra do ámbito académico, xa que, polo menos nestas idades, os contextos formais nos que se move son moi reducidos ou practicamente nulos.

O alumnado galegofalante recoñécese neste castrapo, que se converte nunha forma de identificación grupal. En contraste, o castelanfalante rexeita o termo aplicado ao seu castelán, aínda que recoñece que fala unha variedade de castelán específica, o castelán de Galicia, que valora ademais de forma positiva.

Segundo os e as falantes, o galego dialectal, ou todo aquel que non é estándar, imprímelles connotacións negativas como a da brutalidade e a de «ser do monte». Aínda que algúns denominan este galego como correcto, ao final este cualificativo acábano restrinxindo para o seu emprego nun rexistro concreto e nun contexto determinado.

Por conseguinte, consideramos que cómpre atender estas cuestións de forma urxente para podermos avanzar na normalización da lingua galega. Sen esquecermos a necesidade prioritaria de depurar interferencias do castelán no galego, tampouco se pode deixar de lado no proceso de estandarización, tal e como indicou X.

L. Regueira (2012), a actitude e os usos das capas sociais que mantiveron e seguen a manter viva a nosa lingua a través da súa práctica diaria.

Dado que a única situación en que o alumnado interactúa en galego estándar é na clase de galego, se non se lle ofrece a posibilidade de empregar esta lingua en contextos formais, pode acabar por usar o galego e o castelán como dúas variantes diafásicas: o galego («castrapo») no ámbito familiar e o castelán nas situacións formais. Como dicía G. Sanmantín (2009: 19): «As linguas non nacen cun estándar debaixo do brazo e só o seu cultivo continuado pode dotalas das ferramentas precisas para se enfrontaren ás necesidades da vida en cada período histórico». De aí que resulte fundamental que ese estándar se vaia facendo un lugar na vida dos falantes de galego, isto é, urxe facilitar contextos de uso nos que empregalo. Como consecuencia, haberá que mudar a práctica docente que estamos desenvolvendo, entre outras cuestións, cara a destacarmos e valorarmos positivamente o coñecemento lingüístico que xa posúen os galegofalantes (por exemplo en cuestións fónicas e sintácticas), así como introducirmos nas aulas en maior medida a vertente oral da lingua, tal como efectivamente se recolle no último currículo. Ademais, semella que a práctica docente, polo menos de maneira xeneralizada, tampouco está na liña de pór en valor a variación dialectal e fenómenos tan singulares como a gheada, que seguen a estar estigmatizados incluso para quen os emprega. Na nosa opinión, é preciso que as e os docentes nos concienciemos da necesidade de que o alumnado galegofalante se sinta «autorizado» e seguro da lingua que emprega, de que sexa consciente de todos os aspectos positivos da súa lingua e non só das súas deficiencias, porque do contrario estamos contribuíndo ao abandono do galego por parte dos nosos alumnos e alumnas e á converxencia constante cara ao castelán.

BIBLIOGRAFÍA

- CALLEJO GALLEGO, J. (2001): *El grupo de discusión: introducción a una práctica de investigación*. Barcelona: Ariel.
- CARBALLEIRA ANLLO, X. M.^a (coord.) (2009): *Gran Diccionario Xerais da Lingua*. Vigo: Xerais.
- COSERIU, E. (1967): *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid: Gredos.
- FERNÁNDEZ REI, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Xerais.
- FERNÁNDEZ SALGADO, X. A. (2004): «A interferencia do castelán no léxico galego: o castelanismo como recurso eufemístico», en R. Álvarez & F. Fernández Rei

- & A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura galega-Instituto da Lingua Galega, vol. I, pp. 501-507.
- FORMOSO GOSENDE, V. (2013): *Do estigma á estima: Propostas para un novo discurso lingüístico*. Vigo: Xerais.
- FREIXEIRO MATO, X. R. (2014): «Lingua oral, a calidade da lingua e futuro do galego», en X. M. Sánchez Rei (ed.): *Modelos de lingua e compromiso*. A Coruña: Baía Edicións, pp. 13-84.
- GONZÁLEZ GONZÁLEZ, M. (dir) (2003): *O galego segundo a mocidade*. A Coruña: Seminario de Sociolingüística, Real Academia Galega.
- IGLESIAS ÁLVAREZ, A. (2002): *Falar galego: «no veo por qué?». Aproximación cualitativa á situación sociolingüística de Galicia*. Vigo: Xerais.
- IGLESIAS ÁLVAREZ, A. (2013): «‘Eu falo castrapo’ – Actitudes dos adolescentes ante a mestura de linguas en Galicia (estudo piloto)», in E. Gugenberger & H. Montegudo & G. Rei-Doval (eds.): *Contacto de linguas, hibrididade, cambio: contextos, procesos e consecuencias*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura Galega, pp. 169-189.
- KABATEK, J. (2000): *Os falantes como lingüistas. Tradición, innovación e interferencias no galego actual*. Vigo: Xerais.
- MORENO FERNÁNDEZ, F. (2009): *La lengua española en su geografía*. Madrid: Arco/Libros.
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA (2014): *Diccionario de la lengua española*. Edición del Tricentenario: < <http://dle.rae.es/?w=diccionario>>.
- REAL ACADEMIA GALEGA (2012): *Diccionario da Real Academia Galega*, <<http://academia.gal/diccionario#inicio.do>>.
- RECALDE, M. (2012): «Aproximación a las representaciones sociales sobre el español de Galicia», en T. Jiménez Juliá & B. López Meirama & V. Vázquez Rozas et alii (eds.): *Cum corde et in nova grammatica. Estudios ofrecidos a Guillermo Rojo*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela, Servizo de Publicacións e Intercambio Científico, pp. 667-680.
- REGUEIRA, X. L. (2012): «Autenticidade e calidade da lingua: purismo e planificación lingüística no galego actual», *Estudos de lingüística galega* 4 pp. 187-201.
- SANMARTÍN REI, G. (2009): *Nos camiños do entusiasmo. Calidade da lingua e planificación*. Vigo: Xerais.

SANTAMARINA FERNÁNDEZ, A. L. & F. FERNÁNDEZ REI & M. GONZÁLEZ GONZÁLEZ (1999): *Atlas Lingüístico Galega. Volume III: Fonética*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza.

SILVA VALDIVIA, B. (2004): «Un aspecto da avaliación da competencia: identificación e valoración de interferencias lingüísticas», en R. Álvarez & F. Fernández Rei & A. Santamarina (eds.): *A lingua galega: historia e actualidade*. Santiago de Compostela: Consello da Cultura galega-Instituto da Lingua Galega, vol. I, pp. 415-429.